

AZ AKADÉMIAI SZABADSÁG ÚJRAÉRTELMEZÉSE

RETHINKING ACADEMIC FREEDOM

MAKSZIM EDINA BEÁTA

ELTE Társadalomtudományi Kar, Neveléstudományi Doktori Iskola, Budapest

Beérkezett: 2024. június 18., elfogadva: 2024. szeptember 9.

JULIA SCHLECK: *Dirty Knowledge Academic Freedom in the Age of Neoliberalism*. (Provocations.)
Lincoln, 2022. University of Nebraska Press. xiii + 130 pp. ISBN: 9781496229304

Bár az „akadémiai szabadság” nem számít új fogalomnak, főleg az elmúlt években vált világszerte az egyetemi berkekben folyó diskurzusok egyik központi kérdésévé. Julia Schleck *Dirty Knowledge* című könyve egy néhány éve történt esetből kiindulva mutatja be a fogalmat. A kötetben a szerző nemcsak a jelenség elmúlt években megfigyelhető átalakulásait írja le, de kitér arra is, hogy szerinte milyen típusú változásokra lenne szükség ahhoz, hogy az akadémiai szabadság ténylegesen meg is valósulhasson.

Az Előszóban ismerteti Schleck a könyve megírását motiváló eseményt. Már az elején leszögezi, hogy nem kíván állást foglalni a vitában, az esetnek és következményeinek részletes elemzése csupán vezérfonalat ad a szabadság különböző formáinak megértéséhez, az akadémiai szabadság újraértelmezéséhez.

Röviden a történet. 2017 augusztusában a Nebraskai Egyetem kampuszán egy PhD-hallgató, Courtney Lawton, aki tanulmányai mellett határozott idejű, egyéves, szerződéssel oktatott az egyetemen, meglátta, hogy a jobboldali, konzervatív *Turning Point USA* (TPUSA) hallgatókat toboroz. Lawton utánaolvasott a szervezetnek, és miután úgy találta, hogy annak nincs engedélye ilyen toborzáshoz, táblával ki-

vonult, hogy a TPUSA ellen tüntetni kezdjen, egyben fasisztának nevezve őket. Egyéni akciójához mások is csatlakoztak. Mikor meglátta, hogy a toborzók elkezdték őt filmezni, Lawton felmutatta középső ujját a kamerába. A videó fölkerült az internetre, ahol széles körű felháborodást váltott ki a konzervatív oldal szimpatizánsai körében. A felháborodás narratívájában megjelent, hogy Lawton oktató, míg a toborzó egy diák, ami így azt sugallta, hogy az oktatók megtagadják a szólásszabadságot a konzervatív hallgatóktól. Szeptemberben, 12 nappal az esemény után, Lawtont felfüggesztette az egyetem. Novemberben azt közölték vele, hogy a fizetését továbbra is kapni fogja a szerződése lejártáig, viszont nem taníthat. Az eseményeket nyilvános viták kísérték a helyi politikusok részéről, az egyetem számára az jelentette a legfőbb dilemmát, hogy a hallgatói szólásszabadság vagy az akadémiai szabadság mellett foglaljon állást.

A történet hatására a nebraskai döntéshozók amellet álltak ki, hogy az egyetemi oktatók viselkedése és megnyilvánulásai az intézmény értékrendjét kell hogy képviseljék. Ez ellentétben állt az Amerikai Egyetemi Professzorok Szövetsége (AAUP) 1940-ben megjelent nyilatkozatával, amely az akadémiai szabadsággal

kapcsolatban kiemeli, hogy az egyetemi oktatóknak mentesülniük kell az intézményi cenzúra alól. A valódi kérdés nem az volt, hogy kinek van joga a szólásszabadsághoz, sokkal inkább az, hogy kit lehet megbüntetni: az egyént, aki él a jogával vagy az intézményt, amely foglalkoztatja.

Schleck szerint ez az eset jól szemlélteti a neoliberalizmus hatását az akadémiai szabadságra. Az oktató kifejezetten túlterhelt volt, ráadásul az a tény, hogy határozott idejű megbízással foglalkoztatták, lehetővé tette az egyetem számára, hogy csak a szerződés lejártáig alkalmazzzák. Nem kellett elbocsátani, bármiféle indoklás helyett csupán nem újították meg a szerződését, ily módon elejét véve annak, hogy munkaügyi pert indíthasson munkaadója ellen. Schleck kiemeli, hogy az akadémiai szabadságra nézve a valódi veszélyt nem a konzervatív politikusok szólásszabadsággal kapcsolatos felháborodása jelenti, hanem a neoliberális piaci értékek betörése az akadémiai világba a kortárs Amerikában.

Az első fejezet (*A Public Freedom*) elején a szerző bemutatja az amerikai felnőttoktatás megalapozó dokumentumok történelmi hátterét, illetve kiemeli, hogy ezek a dokumentumok „közös jóként”, „közjóként” határozzák meg az egyetem szerepét. A közjó modellje magában foglalja az igazság szabad keresését és szabad megosztását. Ehhez az is szükséges, hogy az oktatók, kutatók ne fűggenek a gazdasági vagy a politikai elittől, hogy munkájukért csak a társaiknak tartozzanak felelősséggel, az egyetemi munka ugyanis az egész társadalom számára hasznos tevékenység.

A fejezet első részében több kérdés is felmerülhet az olvasóban: mi a szabadság, mi az egyetemek célja, mi az egyetemi oktatók kötelessége és lehetősége. A fejezet során szerző végig vezeti az olvasót az akadémiai szabadság 20. századbeli alakulásain, majd a szabadság fogalmát átgondolva részletezi a szabadság retorikáját és a szabadság gazdaságát is.

A második fejezet (*A Private Freedom*) központi fogalma a neoliberális gazdaság. A szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy bár az akadémiai

szabadság – mint „jog” – továbbra is fennmaradt, az ezt biztosító foglalkoztatási feltételek fokozatosan gyengülnek az egyetem neoliberális gazdaságba való beépülésével. A fejezetben Schleck részletesen bemutatja a neoliberális rezsim jellegzetességeit, Michel Foucault gondolatait követve. A neoliberalizmus új fénybe állítja az akadémiai szabadságot, ugyanis az elsődleges veszélyt már nem az jelenti, hogy az egyetemeket befolyásolja a politikai és gazdasági elit (aszerint, hogy ők milyen elvekben hisznek), hanem az, hogy a tudás piaci értékévé vált, így az egyetem által létrehozott tudásnak gazdaságilag is indokoltnak kell lennie. Az akadémiai kapitalizmus világában lényegessé válik a tudományos tevékenységek profitorientáltsága. A legmeglepőbb lépés az egyetemek részéről a foglalkoztatás megváltoztatása, ugyanis, hasonlóan a multinacionális cégekhez, az egyetemeken is felismerhető az a trend, hogy egyre több oktatót foglalkoztatnak határozott idejű szerződéssel, esetleg részmunkaidőben, ami megkönnyíti a nem kívánt oktatók eltávolítását. Ami Schleck szerint az akadémiai szabadság megsemmisülésével egyenértékű, hiszen amíg az oktatóknak, kutatóknak a megélhetésükért kell küzdeniük, nyilvánvalóan kevesebb hangsúlyt fognak fordítani az akadémiai szabadság megteremtésére.

A fejezet végén a szerző felhívja a figyelmet, hogy bár több javaslatban is idealizáltként szerepel az első fejezetben bemutatott „közjó”-modell, ennek is számos problémája és nehézsége van. A neoliberalizmusban a „közjó” is átértelmeződött, az lett a jó és hasznos tudás, ami kifizetődő.

A harmadik fejezet (*An Individual Freedom?*) első részét a szerző a Lawton-ügyben megjelenő ellentmondásoknak szenteli. Bemutatja, miért kifogásolható az akadémiai szabadság egyéni jogként való értelmezése, ugyanis ez azt jelentené, hogy az oktatók, kutatók szabadon oktatnak és kutatnak, és nem befolyásolná őket a szakmai közösségek véleménye. Robert Post, a Yale Law School jogász professzora, több kritikát fogalmazott meg ezzel kapcsolatban. Az első lényeges kritikáját az eszmék, ötletek egyenlőségével szemben fogalmazta meg, kiemelve a kritikus

gondolkodás fontosságát. Fontos, hogy minden ötletet szabadon lehessen megfogalmazni, ugyanakkor szigorú vizsgálatnak is kell őket alávetni. A másik lényeges kritika: ha az akadémiai szabadságot egyéni jogként fogjuk fel, akkor ez egyfajta anarchikus állapotot teremtene, ahol a kutatók a saját érdekeik mentén kutatnak, és nem szakterületük standardjai szerint.

A fejezet második részében a szerző részletesen tárgyalja az akadémiai kapitalizmus és neoliberalizmus sajátosságait, kiemelve, hogy a neoliberalizmusban erőteljes a dolgozók bizonytalansága, a kutatók és kutatások ártértékelése a piaci értékük alapján. Az is fontos tényező, hogy a kapitalista rendszer uralkodó elképzelése szerint a diákok befektetésként tekintenek a tanulmányaikra, így az egyetemek kiválasztásánál a tanulmányok megtérülését is figyelembe veszik. Ebben a kontextusban az akadémiai szabadságot az egyetem minden oktatóját megillető egyéni jogként lehet értelmezni. A gyakorlatban ez azonban nem kivitelezhető, fenntartható, mert nemcsak az akadémiai szabadságot nem szabad a szólásszabadsággal azonosítani, de ez a hozzáállás elszakítja az egyetemeket a hagyományos társadalmi szerepüktől is.

A negyedik fejezetben (*A New Freedom*) egy olyan új szabadságkoncepció mellett érvel a szerző, amely a társadalmi viták révén keletkezik. A fejezet első részében részletesen elemzi az egyetemek szerepét és fontosságát, illetve azt, hogy hogyan lehet újraértelmezni az akadémiai szabadságot, majd kitér a szakszervezetek szerepére, kiemelve előnyeiket, fontosságukat. Schleck szerint a szakszervezetek szükségese-

de nem elégségesek, ráadásul a jelen működő formájukban nem tudják biztosítani a megfelelő védelmet a munkavállalók számára. A fejezet második része kitér a „közjó” retorikájának elavulására, mivel az nem reflektál a neoliberalis kapitalizmus gyakorlatára és értékeire. A kutatásokat gyakran bélyegzik irrelevánsnak, és a közvélemény egyre kevésbé hisz abban, hogy az így létrehozott tudás egykor a társadalom számára hasznossá válik. Ráadásul a kutatók is gyakran elmulasztják kommunikálni a saját szakterületükön kívül álló emberek számára, miként hasznosulhat a kutatásuk. Bár az oktatók közül változatlanul sokan hisznek abban, hogy az egyetemeknek mindenki számára hasznosnak kell lenniük, hogy a közjót kell szolgálniuk, mégis a közjómodell az akadémiai szabadság tárgyalásakor jelenleg nem elégséges. Nincs egyetértés, és soha nem is volt általánosan elfogadott szakértői álláspont arra vonatkozóan, hogy mi számít közjóknak.

Végül Schleck az akadémiai szabadságnak egy újfajta értelmezését kínálja, amely a neoliberalizmussal ellentétes diskurzust fogalmaz meg, kiáll a marginalizált projektek és tudományágak mellett, és meghatározza az egyetem feladatait a társadalom érdekében. Az egyetem metaforikusan a tudás magjait tárolja, de ahhoz, hogy ez a tudás hasznosulhasson, szükség van az egyetem dolgozóira is. Fontos, hogy az egyetem teret adjon a vitáknak, amelyek alapján eldönthető, mely kérdéseket érdemes kutatni, de a döntéseket nem szabad gazdasági szempontoknak vezérelniük.